

რეიმონ დიუგე – საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ბოლო დღეების მემკვიდრე და მის მიერ გამოყენებული პირველწყაროები

ლადო მირიანაშვილი
დამოუკიდებელი მკვლევარი
lado_miriani@yahoo.com

1917 წელს, რუსეთის იმპერიის ნანგრევებზე აღმოცენებულმა ბოლშევიკურმა ქვეყანამ პროგრესულ კაცობრიობას ბევრი პრობლემა შეუქმნა. მას შემდეგ, რაც ბოლშევიკები იმპერიის ბატონობისგან გათავისუფლებული ხალხების სამხედრო გზით დამორჩილებას შეუდგნენ, დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების ნეგატიური დამოკიდებულება რუსეთისადმი გაიზარდა. ამგვარი დამოკიდებულება კიდევ უფრო მეტად გამძაფრდა მას შემდეგ, რაც 1920-იანი წლებიდან მოყოლებული 1930-იანი წლების დასაწყისამდე ევროპასა და აშშ-ში გამოქვეყნდა რამდენიმე ათეული მოგონება იმ პირებისა, რომლებმაც მოახერხეს გაქცევა სოლოვკის არქიპელაგზე მდებარე საბჭოთა საკონცენტრაციო ბანაკიდან (გულაგიდან), ან თეთრი ზღვისა და ბალტიის ზღვის დამაკავშირებელი არხის (Беломорканал) მშენებლობიდან, რომელიც ძირითადად იძულებითი შრომის ხარჯზე ხორციელდებოდა: პატიმრები მუშების საერთო რაოდენობის 90%-ს შეადგენდნენ. რეჟიმის ყოფილი მსხვერპლები აღწერდნენ რუსეთში ადამიანის უფლებების მასობრივ, მანამდე გაუგონარ დარღვევებს.

1926 წელს ლონდონში ინგლისურ ენაზე გამოიცა წიგნი “An Island Hell: A Soviet Prison in the Far North” / „დანყევლილი კუნძული: საბჭოთა ციხე შორეულ ჩრდილოეთში“. წიგნის ავტორი იყო თეთრგვარდიელი ოფიცერი სოზერკო მალსაგოვი (Sozerko Malsagoff), რომელმაც 1925 წელს, სამ პატიმართან ერთად, სოლოვკის არქიპელაგზე მოქმედი საბჭოთა საკონცენტრაციო ბანაკიდან გაქცევა შესძლო. ეს წიგნი იყო საბჭოთა კავშირში პოლიტპატიმრებისა და სხვაგვარად მოაზროვნეთა საკონცენტრაციო ბანაკების არსებობის პირველი დოკუმენტური მტკიცებულება.

ს. მალსაგოვის წიგნმა იმდენად დიდი რეზონანსი გამოიწვია, რომ 1927 წლის მიწურულს ფრანგმა ავტორმა რეიმონ დიუგემ ამავე თემაზე პარიზში გამოსცა წიგნი “Un Bagne en Russie rouge: Solovki, l’île de la faim” / „ციხე წითელ რუსეთში: სოლოვკი, შიმშილის კუნძული“. ეს იყო პირველი ფრანგულენოვანი დოკუმენტური მოთხრობა, რომელშიც ავტორმა აღწერა საბჭოთა საკონცენტრაციო ბანაკებში ჯალათი მცველების მიერ პატიმრების სანამებლად გამოყენებული მეთოდები და ზოგადად ის არაადამიანური სისასტიკე, რასაც მათ მიმართ იჩენდნენ.¹ გულაგისადმი მიძღვნილი წიგნის წინასიტყვაობაში ავტორი აღნიშნავდა, რომ მას საბჭოთა კავშირში ფეხი არასდროს დაედგა და წიგნში მოხმობილი ცნობები, ძირითადად, გულაგიდან გაქცეული ფრანგი პატიმრის მონათხრობს ეყრდნობოდა (დიუგე 1927ა).

მანამდე, 1927 წლის იანვარში, რეიმონ დიუგეს ფრანგულ ენაზე უკვე გამოცემული ჰქონდა „Moscou et la Géorgie martyre“ / „მოსკოვი და წამებული საქართველო“, რომელსაც ქართველი მკითხველი 1994 წელს, მზია და აკაკი ბაქრაძეების მიერ შესრულებული თარგმანის მეშვეობით გაეცნო (ცხადია, რომ ეს წიგნი ქართველი ემიგრანტებისა და დისიდენტებისთვის მანამდეც იყო ცნობილი). წიგნში აღწერილია საქართველოში 1920 წლის მაისში და 1921 წლის თებერვალსა და მარტში განვითარებული მოვლენები. რ. დიუგეს ეს წიგნი, იმთავითვე, ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის ისტორიის სანდო წყაროდ იქნა მიჩნეული.

მიუხედავად იმისა, რომ რ. დიუგეს მიერ საბჭოეთის შესახებ დაწერილმა წიგნებმა დასავლეთ ევროპის საზოგადოების განსაკუთრებული დაინტერესება გამოიწვია, ხოლო მათ ავტორს პოპულარობა მოუტანა, სრული ბიოგრაფიული ცნობები ამ პიროვნების შესახებ არ გამოქვეყნებულა.

რ. დიუგეს წარმომავლობისა და გამოცდილების შესახებ ერთადერთი სტანდარტული ფრაზა იძებნება, რომელიც გაზეთიდან გაზეთში და ერთი გამოცემიდან მეორეში გადადიოდა: განათლებით იურისტი, დიდი ომის, ანუ პირველი მსოფლიო ომის დროს საფრანგეთის არმიის ოფიცერი, კომერსანტი და მწერალი.

რ. დიუგეს პიროვნებით მისი წიგნის ქართულენოვანი თარგმანის წაკითხვის შემდეგ დავინტერესდი. ეს ინტერესი იმდენად დიდი იყო, რომ რ. დიუგესა და გენერალ გიორგი კვინიტაძის წიგნების შედარებითი ანალიზიც კი ვცადა, რამაც ამ ორი ავტორის ხედვებისა და პოზიციების გასაოცარი თანხვედრა დამანახა. საიდან უნდა სცოდნოდა რ. დიუგეს ასე კარგად რუსეთ-საქართველოს ომის დეტალები?

1995 წელს, სტუდენტ-ისტორიკოსთა ჯგუფის „არტანუჯის“ მონაწილეობით ი. ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამართული დისკუსიის დროს გამოითქვა მოსაზრება, რომ რ. დიუგე იყო ფრანგი ჟურნალისტი, რომელიც ბოლშევიკური რუსეთის საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაზე თავდასხმის დროს, სავარაუდოდ, საქართველოში იმყოფებოდა და, შესაბამისად, იმ დროს განვითარებული მოვლენების თვითმხილველი იყო. შემდგომში, ეს მოსაზრება რამდენიმე ავტორმა გაიმეორა. დროთა განმავლობაში ვარაუდი ფაქტად იქცა: 2020 წელს გამოცემული წიგნის ავტორი ამტკიცებს, რომ რ. დიუგე საქართველოში ცხოვრობდა და მისი აქ ყოფნის კონკრეტულ წლებსაც კი (1919-1924 წწ.) ასახელებს (აბზიანიძე 2020: 225). ავტორს არ მოჰყავს რაიმე წყარო ამ მტკიცების შესამაგრებლად, რადგან ასეთი წყარო უბრალოდ არ არსებობს. როგორც წლების წინ გავარკვია, რ. დიუგე საქართველოში საერთოდ არ იყო ნამყოფი. ჩემთვის ისიც იყო ცნობილი, თუ კონკრეტულად რომელი ძირითადი წყაროთი ისარგებლა მან თავის წიგნზე მუშაობისას (ამაზე ოდნავ ქვემოთ). წინამდებარე სტატიის ინიცირება ზ. აბზიანიძის წიგნში რ. დიუგესთან დაკავშირებული მცდარი ინფორმაციის ამოკითხვამ მოახდინა.

მიუხედავად იმისა, რომ ინტერესი რ. დიუგეს პიროვნებისა და მის მიერ საქართველოს შესახებ დაწერილი წიგნისადმი დღემდე არ განელებულა, მისი ბიოგრაფიის დეტალები უცნობია, რის გამოც ავტორისა და წიგნის შესახებ, ძირითადად, გადაუმოწმებელი ინფორმაცია ვრცელდება. ნათელი გახდა, რომ საკმარისი არ იყო ფრანგი ავტორის შესახებ ჩემ მიერ თავის დროზე მოპოვებული ცნობების მხოლოდ მასშტაბის საშუალებით გაჟღერება. აუცილებელი იყო დამატებითი მასალის მოპოვება, ანალიზი და მიღებული შედეგების სამეცნიერო სტატიის მეშვეობით აკადემიური საზოგადოებისთვის გაცნობა.

როგორც უკვე აღვნიშნე, რ. დიუგეს შესახებ ძალიან მწირი ინფორმაცია იძებნება. რ. დიუგეს ცხოვრების სურათის აღსადგენად, მომიწია სხვადასხვა ქვეყანაში გაბნეული ცნობების მისხალ-მისხალ შეგროვება და შეკონინება. წყაროებად გამოვიყენე საფრანგეთსა და ლუქსემბურგში დაცული სამოქალაქო აქტების ჩანაწერები და გენეალოგიური ცნობარები, XX საუკუნის პირველ ნახევარში საფრანგეთში, აშშ-სა და ლუქსემბურგში გამომავალი ჟურნალ-გაზეთები, აგრეთვე გენერალ გიორგი კვინიტაძის უმცროსი შვილის, ნანო დაბო-კვინიტაძისგან 1996 წლის 17 ივლისს ჩემ მიერ აღებული ვიდეო-ინტერვიუ.²

სამოქალაქო აქტებისა და გენეალოგიური ცნობარების მეშვეობით გავარკვია, რომ რეიმონ დიუგე დაიბადა პარიზში 1881 წლის 22 აპრილს. გარდაიცვალა 1967 წელს ეხტერნახში (ლუქსემბურგი – გრევენმახერის რაიონის ეხტერნახის კანტონი / Echternach, Canton d'Echternach, Grevenmacher, Luxembourg). მისი მამა იყო ნიკოლას ჟან ბაპტისტ დიუგე (Nicolas Jean-Baptiste Duguet), რომელიც დაიბადა შამპან-არდენეში (საფრანგეთი) 1837 წლის 12 მაისს და გარდაიცვალა პარიზში 1914 წლის 4 ივლისს. რეიმონის დედა, ლუიზა-პოლინ ჰენრი დიტ ბერტინი (Louise Pauline Henry dit Bertin) დაიბადა პარიზში 1851 წლის 11 მარტს და გარდაიცვალა პარიზშივე 1912 ან 1913 წელს. წყვილმა 1875 წლის 21 ნოემბერს პარიზში იქორწინა. თანაცხოვრების მანძილზე წყვილს ხუთი შვილი – სამი ვაჟი და ორი ქალი შეეძინა. პირველი შვილი, ჟან ბაპტისტ ჰენრი დაიბადა 1876 წელს, რეიმონ ჟორჟ ჰენრი – 1878 წელს, მესამე შვილი – რეიმონი, საქართველოზე დაწერილი წიგნის ავტორი – 1881 წელს, მარი ლუიზა – 1883 წელს და ჟანა – 1889 წელს.

რეიმონ დიუგეს პაპა მამის მხრიდან – ჟან ბაპტიტ დიუგე (Jean Baptist Duguet) დაიბადა 1808 წლის 21 ოქტომბერს შამპან-არდენეში, გარდაიცვალა 1866 წლის 28 აგვისტოს შამპან-არდენეში. იგი მეღვინე ყოფილა. მისი მეუღლე იყო მარი ჟანა მობილიონი (Marie Jeanne Mobilion). მარი ჟანა დაიბადა 1812 წლის 28 ივნისს შამპან-არდენეში; გარდაიცვალა 1866 წლის 7 სექტემბერს პარიზში. წყვილს ჰყავდა ერთადერთი შვილი – ჟან ბაპტიტ დიუგე, რეიმონის მამა.

ნიკოლას ჟან ბაპტიტ დიუგემ, საფუძვლიანი სამედიცინო განათლების მიღების წყალობით, წარმატებული კარიერა გაიკეთა. რ. დიუგესა და მისი ახლო ნათესავების გენეალოგიური ისტორიის კვალზე სწორედ მამამისის დამსახურებების წყალობით გავედი: ჩემ მიერ მიკვლეულ ერთ-ერთ ფრანგულ გამოცემაში დაბეჭდილ მიმოხილვაში, რომელიც რეიმონის მიერ გულაგის შესახებ დაწერილ წიგნს ეძღვნებოდა, მამამისის მიერ საფრანგეთის სამედიცინო აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტის თანამდებობის დაკავების ფაქტი იყო ნახსენები (ბიბლიოგრაფია 1928: 26). დროის საძიებო შუალედში დიუგეს გვარის მქონე, სამედიცინო აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი არ დადასტურდა, თუმცა გავარკვია, რომ იმ დროს პარიზის ანატომიური საზოგადოების ვიცე-პრეზიდენტი დიუგეს გვარს ატარებდა. გენეალოგიური ცნობარების შესწავლამ დაადასტურა, რომ იგი რეიმონ დიუგეს მამა იყო.

რეიმონის მამას, ნიკოლას ჟან ბაპტიტ დიუგეს საკმაოდ შთამბეჭდავი ცხოვრებისეული გზა ჰქონდა გავლილი. 1863-1872 წლებში იგი იყო პარიზის ანატომიური საზოგადოების წევრი, ხოლო 1868 და 1869 წლებში იკავებდა ამავე საზოგადოების ვიცე-პრეზიდენტის პოსტს. 1892-1914 წლებში იგი იყო საფრანგეთის ეროვნული სამედიცინო აკადემიის წევრი. რეიმონი სწორედ ამ წარმატებული ინტელექტუალის ოჯახში აღიზარდა.

რ. დიუგეს ცხოვრების პირველი 26 წლის შესახებ ცნობები არ იძებნება. უნდა ვივარაუდოთ, რომ მან ერთ-ერთი უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი დაამთავრა. ამ ვარაუდის საფუძველს გვაძლევს მოკლე ბიოგრაფიულ ცნობებში არსებული ინფორმაცია რეიმონის იურისტობის შესახებ. რ. დიუგეს უმაღლესი განათლების მიღება შეეძლო როგორც საფრანგეთში, ისე აშშ-ში. აშშ-ში უმაღლესი განათლების მიღების შესაძლებლობას იმის საფუძველზე ვუშვებ, რომ დაუდგენელ წელს რეიმონი აშშ-ში გაემგზავრა და იქ 27 წლის ასაკში ოჯახი შექმნა: რ. დიუგემ 1908 წლის 15 იანვარს, ნიუ-იორკის ამაღლების კათოლიკურ ეკლესიაში ჯვარი დაიწერა ჟანა ბერტე ენჯელ სპიელმანზე (Jeanne Berthe Angèle Spielmann). ჟ. სპიელმანი დაიბადა 1888 წლის 28 ივლისს ლონგ ბრანჩში (ნიუ ჯერსი, აშშ); გარდაიცვალა 1972 წელს ეხტერნახში (ლუქსემბურგი – გრევენმახერის რაიონის ეხტერნახის კანტონი). განცხადება ჯვრისწერის შესახებ გაზეთშია გამოქვეყნებული (ტაიმსი 1908: 9). ამ განცხადებას საინტერესო დაბოლოება აქვს: „პარიზსა და ბერლინში გამომავალ გაზეთებს ვთხოვთ, რომ [ეს ცნობა] გააზიარონ.“ პარიზის გაზეთები რეიმონის ფრანგ ნათესავებსა და ახლობლებზე იყო გათვლილი, ბერლინის გაზეთები კი – ჟანას გერმანელ ნათესავებსა და ახლობლებზე, რადგან იგი წარმოშობით გერმანელი იყო. გენეალოგიური ცნობარის მიხედვით, რეიმონ დიუგესა და ჟანა ბერტე ენჯელ სპიელმანს ერთადერთი, ხოლო ა. დაბო-კვინიტადის ცნობით – არანაკლებ ოთხი შვილი ჰყავდათ. ეს ბოლო ცნობა სანდოა. ინფორმაცია რ. დიუგეს შვილების ბედის შესახებ არ იძებნება.

ქორწინებიდან სამი წლისა და რვა თვის განმავლობაში წყვილი აშშ-ში რჩებოდა, რის შემდეგ საფრანგეთში გაემგზავრა. ამას ადასტურებს გაზეთში გამოქვეყნებული ცნობა, რომლიდანაც ირკვევა, რომ ცოლ-ქმარ დიუგეების გვარი შეტანილი იყო 1911 წლის 28 სექტემბერს გემი „ფროვენსით“ აშშ-დან გასამგზავრებელ მგზავრთა სიაში (ტაიმსი 1911: 9).

პირველი მსოფლიო ომის დროს, რეიმონ დიუგე საფრანგეთის შეიარაღებული ძალების ოფიცერი – პოლკოვნიკი იყო. ა. დაბო-კვინიტადის მიერ მოწოდებული დაუდასტურებელი ცნობით, რ. დიუგე საფრანგეთის შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის მეორე ბიუროში (Deuxième Bureau de l'État-major général) მსახურობდა. მეორე ბიურო შედიოდა სამხედრო დაზვერვის სააგენტოში (ფუნქციონირებდა 1871-1940 წლებში) და მის მთავარ ამოცანას დაშიფრული საიდუმლო გზავნილების კრიპტოგრაფიული ანალიზი წარმოადგენდა.

პირველი მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, რეიმონი თადარიგში გავიდა და ორგანიზაცია Croix de Feu-ში („ცეცხლოვანი ჯვარი“) გაწევრიანდა. იმავდროულად, იგი იყო გაზეთ La France

héroïque-ის („გმირული საფრანგეთი“) მთავარი რედაქტორი. რ. დიუგეს ამ საქმიანობის შესახებ გაზეთ „ფიგაროს“ 1929 წლის თებერვლის თვის ორი სხვადასხვა ნომრიდან შევითყვე:

ბატონმა რეიმონ დიუგემ, „Croix de Feu“-ს („ცეცხლოვანი ჯვრის“) წევრმა და „La France héroïque“-ის („გმირული საფრანგეთის“) მთავარმა რედაქტორმა, მრავალრიცხოვანი საზოგადოების წინაშე წაიკითხა ლექცია „საბჭოელთა სისასტიკე რუსეთში“... ბატონი რეიმონ დიუგე არის არა მხოლოდ კარგი მომხსენებელი, არამედ, აგრეთვე, კეთილსინდისიერი და დოკუმენტებით მშვენივრად ზურგამაგრებული ავტორი, რაზეც მისი გაბედული კალმით დაწერილი შრომები მეტყველებენ (ფიგარო 1929ა: 3).

როგორც უკვე ვიუწყებოდით, ბ-ნმა რეიმონ დიუგემ, Croix de Feu-ს წევრმა და La France héroïque-ის მდივანმა³, გუშინ საღამოს, ალმას რაიონში⁴, პარიზის ანტიმარქსისტულ ინსტიტუტში, ბრენიე დე სენტ კრისტოს თავმჯდომარეობით გამართულ შეხვედრაზე განაგრძო დოკუმენტური მასალის ჩვენება, რომელიც ამხელს ბოლშევიზმის სამარცხვინო ქმედებებს... ტერორის ამსახველი ტრილოგიის ბოლო ნაწილი წარმოდგენილი იქნება პარასკევს, 1 მარტს, ამავე დარბაზში და ამავე დროს (ფიგარო 1929ბ: 2).

ზემოთ გაცხადებებიდან ნათელი ხდება, რომ თადარიგში გასვლის შემდეგ, რ. დიუგე საზოგადოებრივი საქმიანობით იყო დაკავებული, რა დროსაც საჯარო ლექციებსაც კითხულობდა. მისი საზოგადოებრივი თუ ჟურნალისტური საქმიანობის მთავარი ამოცანა ანტიბოლშევიკური და ანტისაბჭოთა აგიტაციის წარმოება იყო. ამის აუცილებლობას საფრანგეთში კომუნისტური და სოციალისტური პარტიების აქტიურობა განაპირობებდა. საკმარისია გავიხსენოთ 1921 წლის შემოდგომაზე პარიზის კინოთეატრებში ანტიბოლშევიკური დოკუმენტური ფილმის ჩვენების დროს მემარცხენე პარტიების მიერ გამოხატული აქტიური პროტესტი და ამასთან დაკავშირებული არეულობები. ექსცესების თავიდან ასაცილებლად, კინოთეატრებთან და კინოდარბაზებში პოლიციელების მორიგეობის დაწესებაც კი გახდა საჭირო (ფი 2014: 248-250). რ. დიუგეს პოლიტიკური მრწამსი და „ცეცხლოვანი ჯვრის“ ამოცანები ერთმანეთთან თავსებადი იყო. ეს იყო ფრანგული პოლიტიკური მოძრაობა, რომელშიც პირველი მსოფლიო ომის ვეტერანები იყვნენ გაერთიანებული. მოძრაობა 1927 წელს დაფუძნდა, ხოლო 1936 წელს, რადიკალური შეხედულებების გამო, ხელისუფლებამ მის არსებობას წერტილი დაუსვა. „ცეცხლოვანი ჯვრის“ წევრებს ულტრანაციონალისტური ხედვები ჰქონდათ, მსუბუქად გამოხატული ფაშისტური ელფერი. 1930-იან წლებში, მათი ფაშისტური ხედვები კიდევ უფრო მეტად შესამჩნევი გახდა. 1934 წლის 6 თებერვალს, „ცეცხლოვანი ჯვრის“ წევრებმა პარიზის ქუჩებში ხელჩართული ბრძოლაც კი გამართეს, ხოლო 11 მარტს, პარიზში მოაწყეს მსვლელობა, რომელზეც კომუნიზმთან ბრძოლის ლოზუნგის გამოტანასთან ერთად, საფრანგეთის ეკონომიკის უმეტესი ნაწილის მთავრობის კონტროლქვეშ მოქცევა მოითხოვეს (ტაიმსი 1934: 1). გაზეთის კორესპონდენტმა ასეთ რიტორიკას მკაცრი შეფასება მისცა: „ფრანგი ვეტერანები ფაშიზმისკენ გადაიხარნენ“ (ტაიმსი 1934: 1).

გაზეთი La France héroïque იყო მემარჯვენე ორგანიზაციის – „სახელმწიფო ჯილდოების ასოციაციის“ (Association des decorees) ბეჭდვითი ორგანო. რეიმონ დიუგე ამ უკანასკნელის მთავარი რედაქტორი (ან რედკოლეგიის მდივანი) იყო.

1930 წლის დასაწყისში, რ. დიუგე პარიზის გეოგრაფიული საზოგადოების წევრად აირჩიეს. მისთვის რეკომენდაციის გამწევი ორი პირიდან ერთ-ერთი იყო ცნობილი ფრანგი გეოგრაფი, ეთნოლოგი და ზოოლოგი, პარიზის გეოგრაფიული საზოგადოების გენერალური მდივანი გიომ გრენდიდერი (Guillaume Grandidier) (ჯეოგრაფი 1930: 71). საზოგადოების ბიულეტენში გამოქვეყნებულ განცხადებაში რეიმონის პროფესიად მითითებულია „ლიტერატორი“.

რ. დიუგემ თავისი სიცოცხლის მანძილზე სულ სამი წიგნი გამოსცა. პირველი ნაშრომი „Les Mormons: la polygamie aux etats unis“ / „პოლიგამურობა აშშ-ში: მორმონები“ 1921 წელს გამოაქვეყნა (დიუგე 1921). ამ წიგნს არ გამოუწვევია არც მედიისა და არც საზოგადოების ინტერესი. დარგის სპეციალისტები აღნიშნავენ, რომ ნახსენები წიგნი მოყვარული ისტორიკოსის, თანაც მიკერძოებული ავტორის მიერაა დაწერილი, რომლის ძირითადი ამოცანა არა მოვლენის შინაარსში გარკვევა, არამედ ფრანგ თანამოქალაქეთა მორმონიზმის წინააღმდეგ დარაზმვა იყო (დექიუ 1974: 8).

პირველი წიგნის გამოცემიდან ექვსი წლის შემდეგ, კერძოდ 1927 წელს, რ. დიუგემ კიდევ ორი წიგნი გამოსცა: ჯერ „მოსკოვი და წამებული საქართველო“, შემდეგ კი „ციხე წითელ რუსეთში: სოლოვკი, შიმშილის კუნძული“. ორივე წიგნი ისტორიულ-დოკუმენტური შინაარსისაა და ბოლშევიკური რუსეთის ბნელ მხარეებს ამხელს. ამ ორი წიგნის გამოცემით, რ. დიუგემ რუსეთის ისედაც შებლაღული იმიჯი კიდევ უფრო მეტად შებლაღა. ორივე წიგნი წარმატებული აღმოჩნდა და იმდროინდელი საზოგადოების ყურადღების ცენტრში მოექცა.

ცხადია, რომ ჩვენი განსაკუთრებული ინტერესის საგანი წიგნი „მოსკოვი და წამებული საქართველო“. წინასიტყვაობის ავტორია პოლკოვნიკი კლოდ სტოქსი – დიდი ბრიტანეთის ყოფილი უმაღლესი კომისარი სამხრეთ კავკასიაში. ამ წიგნში რ. დიუგეს აღწერილი აქვს ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის წინააღმდეგ დაწყებული ომის დეტალები. შესავალ ნაწილში ავტორი აღნიშნავს, რომ წიგნის წერისას „უამრავ სარწმუნო და სერიოზულ საბუთს“ ეყრდნობოდა (დიუგე 1927ბ: 27). მათ შორის, ავტორი იმონებს საქართველოში მოღვაწე ფრანგი კომერსანტის, ეტიენ პატრიზის (Etienne Patrizi) მიერ შედგენილ დოკუმენტს, რომელშიც საქართველოს გვარდიის უარყოფითი შეფასებაა მოცემული (დიუგე 1927ბ: 20-21), ამონარიდებს ორი წიგნიდან – ემანუელ კუნას „თავისუფალი საქართველო“ (კუნა 1920) და ზურაბ ავალიშვილის „საქართველოს დამოუკიდებლობა და საერთაშორისო პოლიტიკა 1918-1921 წლებში“ (რუსულად, გვ. 21-25), კავკასიაში საფრანგეთის სამხედრო მისიის ატაშეს მოხსენებითი ბარათის დასკვნით ნაწილს (გვ. 100-109), ბრიანის წერილს საქართველოს დე იურე აღიარების თაობაზე (გვ. 127), საქართველოს მთავრობის ოფიციალურ განცხადებას, ორ მემორანდუმსა და ერთა ლიგისადმი მიმართვას, ამონარიდს ერთა ლიგის VI კომისიის ხმოსნის, ე. მ. მაკდონალდის (კანადა) მიერ პლენარულ სხდომაზე გაკეთებული მოხსენებიდან საქართველოში არსებული ვითარების შესახებ (გვ. 150-159),⁵ აგრეთვე რუსი ბოლშევიკი გენერლის, ა. ჰეკერის საიდუმლო მოხსენებას (გვ. 155-159). სამწუხაროდ, რ. დიუგე არ ასახელებს იმ წყაროს, რომლითაც 1920 წელს სამხედრო სკოლაზე ბოლშევიკების თავდასხმისა და 1921 წელს საომარი მოქმედებების დეტალური აღწერისთვის ისარგებლა. წიგნის შესავლის იმ მონაკვეთის წაკითხვისას, რომელშიც ავტორი ქართველი ემიგრანტების დუხჭირ მდგომარეობასა და ორი მათგანის თვითმკვლელობაზე საუბრობს, მკითხველს უჩნდება განცდა, რომ რ. დიუგეს ეს ინფორმაცია უშუალოდ ქართველი ემიგრანტებისგან უნდა მიეღო. აი რას წერს იგი:

ემიგრანტებს არავითარი სახსარი არ აქვთ იცხოვრონ და არჩინონ ოჯახი (თუკი მოახერხეს [საქართველოდან] თან წამოყვანა). მათ ხშირად უხდებათ შეუფერებელ სამსახურზე დათანხმება. ემიგრანტებს შორის „თვითმკვლელობის ორი ტრაგიკული ამბავი ვიცი – ერთი ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწისა (იგულისხმება საქართველოს პარლამენტის ყოფილი თავმჯდომარე ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე – ლ.მ.) და მეორე – კეთილშობილი ახალგაზრდა მშვენიერი ქალისა“ (დიუგე 1994: 13).

რაც შეეხება ავტორის მიერ გამოყენებულ, სამხედრო მოქმედებების აღმწერ წყაროს, მის შესახებ ნაწი დაბო-კვინიტაძისგან აღებული ინტერვიუდან შევითყვე. რესპოდენტის თქმით, საქართველოდან ემიგრირებული კვინიტაძეების ოჯახი, ისევე როგორც რეიმონ დიუგეს ოჯახი, შატუში, პარიზის გარეუბანში ცხოვრობდა. იმის გამო, რომ შატუ კომპაქტური, ორსართულიანი საცხოვრებელი სახლებით იყო განაშენიანებული და, შესაბამისად, მოსახლეობაც მცირერიცხოვანი იყო, ერთმანეთს ყველა იცნობდა. ასეთ უბანში მცხოვრებ ორ ყოფილ სამხედროს – გენერალ გ. კვინიტაძესა და პოლკოვნიკ რ. დიუგეს დამეგობრება არ გასჭირვებიათ. ა. დაბო-კვინიტაძის თქმით, რეიმონი გ. კვინიტაძის ოჯახს ხშირად სტუმრობდა, რა დროსაც სტუმარი და მასპინძელი ბევრს საუბრობდნენ რუსეთ-საქართველოს ომის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ქართველმა გენერალმა ფრანგული ენა სრულყოფილად არ იცოდა, საქართველოში ბოლშევიკური რუსეთის შეჭრასთან დაკავშირებული ისტორიის დეტალების სტუმრისთვის გაცნობას იგი სხვების დაუხმარებლად ახერხებდა. ნაწი დაბო-კვინიტაძეს თქმით, რ. დიუგე საქართველოში საერთოდ არ იყო ნამყოფი და მის წიგნში შეტანილი, რუსეთ-საქართველოს ომის დროს განვითარებული სამხედრო მოქმედებების აღწერა, ძირითადად, გენერალ გ. კვინიტაძის მონაყოლს ეფუძნება. იმ ფაქტზე, რომ რ. დიუგემ წყაროდ გ. კვინიტაძის ნაამბობი და ნააზრევი გამოიყენა, ირიბად მიანიშნებს რ. დიუგესა და

გ. კვინიტაძის წიგნებში ერთიდაიგივე მოვლენის თითქმის მსგავსი აღწერა და საქართველოს მთავრობის სოციალისტური მისწრაფებების უარყოფითი შეფასება. რეიმონი, აცნობიერებდა რა, რომ ლევილში მყოფ, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ხელისუფლების წარმომადგენლებს, რომლებთანაც მას გარკვეული ურთიერთობა ჰქონდა, კრიტიკა არ მოეწონებოდათ, ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ უარყოფითი შეფასებები მათ შესარისხად არ გაუკეთებია:

თუ მე დაჟინებით ვუსვამ ხაზს, რომ საქართველო იყო მსხვერპლი სოციალისტური გამოცდილებისა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მინდა ქვა ვესროლო მის მთავრობას, მის თავმჯდომარეს, რომელიც ამჟამად პარიზშია გადმოხვეწილი. არა, ეს აზრადაც არ მომსვლია (დიუგე 1994: 25).

ნ. დაბო-კვინიტაძისგან აღებულ ინტერვიუში გაჟღერებული ცნობა, რომ რ. დიუგე საქართველოში ნამყოფი არ იყო და ინფორმაცია მის წიგნში აღწერილი სამხედრო მოქმედებების შესახებ გენერალ გ. კვინიტაძისგან ჰქონდა მიღებული, 1997 წელს ისტორიკოს გოჩა საითიძეს მივანოდე, რათა მის საავტორო სატელევიზიო გადაცემაში გაეჟღერებინა. 1997-1999 წლებში გ. საითიძეს ტელეკომპანია „იბერიაში“ საისტორიო გადაცემა „სახეები“ მიჰყავდა. ერთ-ერთი გადაცემა მან საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ისტორიას მიუძღვნა და ზემორე ცნობები იქ ახსენა. ტელეგადაცემაში რ. დიუგეს შესახებ გაჟღერებული ახალი ფაქტები, როგორც ჩანს, სამეცნიერო საზოგადოების ყურადღების მიღმა დარჩა, რის გამოც ფრანგი ავტორის თბილისში ცხოვრების მცდარი ვერსია დღემდე პოპულარულია.

რუსეთ-საქართველოს ომის შესახებ მასალის შეგროვების პროცესში, რ. დიუგეს, გენერალ გ. კვინიტაძის გარდა, სხვა ქართველი რესპოდენტიც უნდა ჰყოლოდა. სავარაუდოდ, ეს პიროვნება ქაქუცა ჩოლოყაშვილი უნდა ყოფილიყო. ამაზე მიგვანიშნებს ფოტო, რომელზეც რეიმონი ქაქუცა ჩოლოყაშვილსა და მარი ყანჩელ-ციციშვილთან ერთად ლევილის მამულშია გადაღებული. ეს ფოტო ირენ ციციშვილის პირად არქივშია დაცული,⁶ მისი ციფრული ასლი კი საქართველოს ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ინახება (ფოტო 1).

ფაქტია, რომ რ. დიუგეს წიგნმა „მოსკოვი და წამებული საქართველო“ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის ამბისა და საქართველოს შეიარაღებული ძალების მეტრძოლთა თავდადებული ბრძოლის დეტალების ევროპის საზოგადოებისთვის გასაცნობად. 1985 წელს გენერალ გ. კვინიტაძის მოგონებათა წიგნის გამოცემაზე, რ. დიუგეს წიგნი რჩებოდა ჩვენი ქვეყნის უახლესი ისტორიის საბედისწერო მოვლენების იშვიათ დოკუმენტურ წყაროდ.

რ. დიუგეს მომდევნო, რიგით მესამე წიგნი იყო „ციხე წითელ რუსეთში: სოლოვკი, შიმშილის კუნძული“, რომელიც მან 1927 წლის მიწურულს გამოსცა (დიუგე 1927ა). ამ წიგნის დასაწერად ავტორმა იგივე ხერხი გამოიყენა, რაც წინმსწრები წიგნის შემთხვევაში: თვითმხილველის მონაყოლის პერიფრაზირების გზით, ავტორი აღწერს საკონცენტრაციო ბანაკში განვითარებულ მოვლენებს და მისთვის ზეპირად გაზიარებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით, გვიყვება კონკრეტული ჯალათების კონკრეტულ ქმედებებზე. ამ წიგნის წერისას რ. დიუგეს მთავარი რესპოდენტი საფრანგეთის მოქალაქე იყო, რომელმაც სოლოვკის საკონცენტრაციო ბანაკში გამეფებული სისასტიკე საკუთარ ტყავზე გამოსცადა და იმ ჯოჯოხეთიდან გაქცევის შემდეგ სამშობლოში დაბრუნება მოახერხა.

რ. დიუგეს ბოლო ორმა წიგნმა დიდი აჟიოტაჟი გამოიწვია. მათ საკმაოდ ბევრი საგაზეთო პუბლიკაცია და რეცენზია მიუძღვნათ. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა თანამედროვეთა გამოხმაურებები რეიმონის წიგნზე „მოსკოვი და წამებული საქართველო.“ ერთ-ერთი ვრცელი რეცენზია ჩარლზ ბუსონმა გაზეთში La Croix დაბეჭდა (ლა კრუ 1927: 3-4). გაზეთებში გამოქვეყნებულ რეცენზიებში წიგნში აღწერილი მოვლენების გაშუქებასთან ერთად, მიმოხილული იყო საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიაც, რამაც დადებითი როლი ითამაშა საქართველოს ცნობადობის ამაღლებაში.

რაც შეეხება რ. დიუგეს ცხოვრების ბოლო 28-30 წლის ისტორიას, მის შესახებ ჩვენ ცოტა რამ თუ ვიცით. კერძოდ, ა. დაბო-კვინიტაძის ცნობით, მეორე მსოფლიო ომის დაწყებამდე რამდენიმე წლით ადრე, რ. დიუგე ოჯახთან ერთად ლუქსემბურგში გადასახლდა. როგორც გავარკვიე, რეიმონი ქალაქ

ეხტერნახში დამკვიდრებულა. ეხტერნახი აღმოსავლეთ ლუქსემბურგში, გერმანიის საზღვართან ახლოს მდებარე პატარა ქალაქია.

პუბლიცისტური წერილების (ესეების) წერა რ. დიუგემ ლუქსემბურგშიც განაგრძო. მაგალითად, ჟურნალში *La Grive* მან გამოაქვეყნა „*La procession dansante d'Echternach*“ / „საცეკვაო მსვლელობა ეხტერნახში“ (ლა გრივ 1955). ეს წერილი ერთ საინტერესო, დღემდე არსებულ ტრადიციას ეძღვნება, რა დროსაც ეხტერნახის ქუჩებში მასობრივი საცეკვაო მსვლელობა ეწყობა. ისტორიკოსების აზრით, ეხტერნახში საცეკვაო მსვლელობის დამკვიდრება უკავშირდება 1348 და 1378 წლებში გავრცელებული ეპიდემიების დროს ქალაქში დიდი რაოდენობის მომლოცველთა ჩასვლასა და ბაზილიკური ეკლესიისკენ ცეკვა-ცეკვით (უფრო სწორი იქნება, რომ ვთქვათ „როკვა-როკვით“) მსვლელობას. ადრინდელი ტრადიციით, მსვლელობის მონაწილენი მსვლელობისას წინ სამ ნაბიჯს დგამდნენ, რის შემდეგ ორი ნაბიჯით უკან იხევდნენ. დღეისათვის, მსვლელობაში მონაწილეობის მსურველთა დიდი რაოდენობის გამო, მომლოცველები მხოლოდ წინსვლით მოძრაობენ, რა დროსაც როკვენ – თითოეული ნაბიჯის გადადგმისას, ტანს ხან მარცხნივ, ხანაც მარჯვნივ გადახრიან. ეს ყველაფერი მარტივი მუსიკის თანხლებით ხდება. მომლოცველთა საბოლოო გაჩერების პუნქტი ადგილობრივი ბაზილიკაა, რომელიც შემადგენლობაზე დგას. რ. დიუგეს ეს წერილი გარკვეულწილად ეხმიანება მისი პირველი წიგნის ზოგად თემატიკას – წეს-ჩვეულებათა განხილვასა და შეფასებას.

რ. დიუგეს ლუქსემბურგში ცხოვრების პერიოდიდან დანამდვილებით ვიცით, რომ მას გენერალ გ. კვინიტაძესთან, და სავარაუდოდ სხვა ქართველ ემიგრანტებთანაც, მიმოწერა არ ჰქონია. ცნობები ლუქსემბურგში რეიმონის საზოგადოებრივი საქმიანობის შესახებ არ იძებნება.

გარდაცვალების სამოქალაქო აქტის ჩანაწერით, რეიმონ დიუგე 1967 წელს ლუქსემბურგის ქალაქ ეხტერნახში გარდაიცვალა. იგი, მეუღლესთან ერთად, ეხტერნახის ადგილობრივ სასაფლაოზეა დაკრძალული. რეიმონისა და მისი მეუღლის საფლავის ქვაზე სტანდარტული ტექსტია წაწერილი: „რეიმონ დიუგე (1881-1967), მეუღლე ჟანა სპიელმანისა (1888-1972)“ (ფოტო 2).

შენიშვნები

- ¹ ნიშანდობლივია, რომ რ. დიუგეს ეს წიგნი 2004 წელს ხელმეორედ გამოიცა (დიუგე 2004).
- ² ნანო დაბო-კვინიტაძისგან აღებული ინტერვიუ ვიდეოკამერით რეზო შალიბაშვილმა გადაიღო. ვიდეოჩანაწერი ჩემ პირად არქივში ინახება.
- ³ ამ განცხადებაში რეიმონ დიუგე გაზეთის მთავარი რედაქტორის ნაცვლად, რატომღაც, სარედაქციო კოლეგიის მდივნად იხსენიება.
- ⁴ ალმა არის პარიზის უბანი, რომელიც მდინარე სენაზე გადებული, ამავე სახელის მქონე ხიდის მახლობლად მდებარეობს. ხიდს ალმა იმ გამარჯვების აღსანიშნავად დაერქვა, რომელიც ყირიმის ომის დროს ოსმალთა, ფრანგთა და ბრიტანელთა ალიანსმა რუსეთის წინააღმდეგ, 1854 წლის 20 სექტემბერს ალმასთან გამართული ბრძოლის დროს მოიპოვა.
- ⁵ ე. მ. მაკდონალდის სიტყვის სრული ვერსია, ისევე როგორც ერთა ლიგის მეხუთე ასამბლეაზე გამომსვლელთა სიტყვები სრულად, აგრეთვე საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მემორანდუმი ქვეყანაში შექმნილი ვითარების შესახებ და საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის მემორანდუმი ერთა ლიგის ასამბლეისადმი, სხვა ისტორიულ დოკუმენტებთან ერთად, კ. კანდელაკის წიგნშია შეტანილი (კანდელაკი 2019: 178-181).
- ⁶ ნახსენები ფოტოს ნახვის შემდეგ, ქალბატონ ირენ ტიტზიხილს (Irène Tzitzichvili) შეტყობინება გავუგზავნე კითხვით, ხომ არ ჰქონდა რ. დიუგესთან დაკავშირებული სხვა მასალაც (ფოტოები ან წერილები), თუმცა მისგან პასუხი არ მიმიღია. იგივე კითხვა გავუგზავნე ქალბატონ ქრისტინე ფალავა-ბულეზსაც (Christine Pagava Boulez). აღმოჩნდა, რომ ქ. ფალავა-ბულეზს რ. დიუგესა და ქართველი ემიგრანტების ურთიერთობის შესახებ ცნობები არ ჰქონდა. მისთვის არც ფრანგი ავტორის ბიოგრაფიის დეტალები იყო ცნობილი (გარდა იმ მოკლე ინფორმაციისა, რომ რ. დიუგე იყო იურისტი, დიდი ომის დროს საფრანგეთის არმიის ოფიცერი, კომერსანტი და მწერალი). ქალბატონი ქრისტინე შეეცადა ჩემთვის საინტერესო საკითხთან დაკავშირებით გარკვეული ცნობები და მასალა მოეძიებინა და მოეწოდებინა, თუმცა, სამწუხაროდ, ამ ცნობებში ახალი არაფერი აღმოჩნდა. მსურს ქალბატონ ქ. ფალავა-ბულეზს გამოჩენილი ყურადღებისა და გულისხმიერებისთვის უღრმესი მადლობა გადავუხადო.

დამონმებანი

აბზიანიძე 2020: ზ. აბზიანიძე. ქართველი მწერლები ეპოქათა ჭრილში, თბილისი.

ბიბლიოგრაფია 1928: Bibliographie. *Bulletin Officiel du Comité France-Orient*, V-e serie, N 61, Janvier-Fevrier.

დექიუ 1974: W. Decoo. The Image of Mormonism in French Literature: Part I, *BYU Studies Quarterly*: Vol. 14, N2.

დიუგე 1921: R. Duguet. Les Mormons: la polygamie aux états unis. Paris, Nouveau Mercure.

დიუგე 1927ა: R. Duguet. Un Baigne en Russie Rouge: L'île de la Faim, des Supplices, de la Mort. Préface de M. Jules Claine, Paris, Editions Jules Tallandier.

დიუგე 1927ბ: R. Duguet. Moscou et la Géorgie Martyre. Préface du Colonel C.-B. Stokes. Paris, Editions Jules Tallandier.

დიუგე 1994: რ. დიუგე. მოსკოვი და წამებული საქართველო. ფრანგულიდან თარგმნეს მზია და აკაკი ბაქრაძეებმა. თბილისი, გამომცემლობა GCI.

დიუგე 2004: R. Duguet. Un Baigne en Russie Rouge. Préface de Nicolas Werth, Paris, Balland.

კანდელაკი 2019: კ. კანდელაკი. ქართული საკითხი თავისუფალი სამყაროს წინაშე (დადგენილებები, დოკუმენტები, სამხილები). ინგლისურიდან ქართულად თარგმნა ლადო მირიანაშვილმა, თბილისი.

კუნა 1920: E. Kuhne. La Géorgie libre: son passé – son present – son avenir, Geneve (მეორედ 2018 წელს გამოიცა).

ლა გრივ 1955: Duguet Raymond, La procession dansante d'Echternach. La Grive N87, Juillet.

ლა კრუ 1927: Charles Baussan, Moscou et Géorgie martyre par Raymond Duguet, La Croix, Dimanche 19, lundi 20 juin.

მალსაგოვი: S. Malsagov. Nikolai Kisselev- Gromov, Aux origines de Goulag. Récits des îles Solovki, traduit du russe par Galia Ackerman et Natalia Rutkevitch, préface de Nicolas Werth, François Bourin, Paris (მეორედ გამოცემა).

ტაიმსი 1908: *The New York Times*, 16 January.

ტაიმსი 1911: *The New York Times*, 28 September.

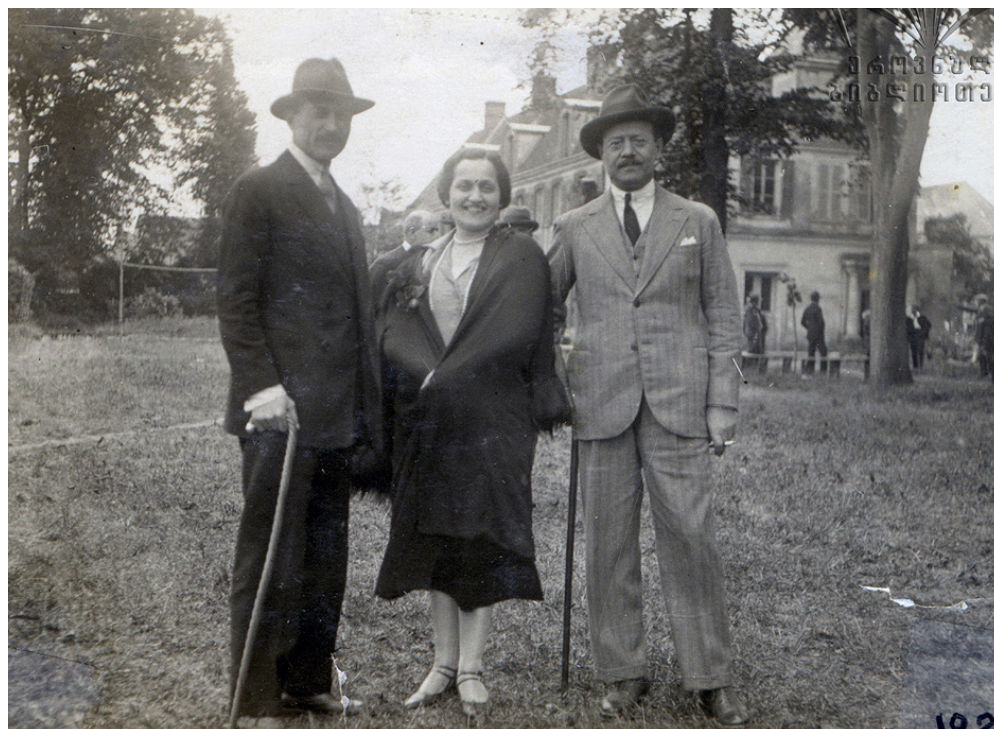
ტაიმსი 1934: *The New York Times*, 12 March.

ფიგარო 1929ა: *Le Figaro*, "Les crimes bolchevistes", N33, 2 février.

ფიგარო 1929ბ: *Le Figaro*, "En Russie Soviétique", N47, 16 février.

ფი 2014: Fee Annie, Gaumont Offers "La Russie Rouge" and all Paris Takes Sides: Working Class Activism in Paris Cinemas, 1921-1922. *Early Popular Visual Culture*, v. 12, N2, pp. 238-259.

ჯეოგრაფი 1930: *La Géographie*, Revue Mensuelle, tome LIII, NN1-2, Janvier- Février.

სურ. 1 (მარცხნიდან მარჯვნივ) ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, მარი ყანჩელი-ციციშვილი და რეიმონ დიუგე ლევილის მამულში

სურ. 2 ესტერნახის სასაფლაოზე (ლუქსემბურგი) რ. დიუგეს
საფლავის ქვის ეპიტაფია

RAYMOND DUGUET – CHRONICLER OF THE LAST DAYS OF THE FIRST GEORGIAN REPUBLIC AND PRIMARY SOURCES USED BY HIM

Lado Mirianashvili

Independent researcher
lado_miriani@yahoo.com

Raymond Duguet as a journalist and writer became known to the Georgian reader only in 1994, when his book “Moscou et la Géorgie Martyre” was published in Georgian translation (Originally it was printed in 1927 in French). Even after 64 years of political ban (Georgia regained independence in 1991), Duguet’s book remained a valuable source on the invasion of Russian Bolsheviks into Georgia. Of special interest are military actions described in detail. Speculations began about the author’s possible presence in Georgia in 1921. Lately, certain authors even suggested exact time of his stay in the country. In general, most of the details of R. Duguet’s biography are not known to European readers.

I attempted to reconstruct R. Duguet’s biography from the scattered sources. I have collected accounts about his occupation and activities from newspaper and journal articles published in France, USA and Lux-

emburg, as well as from an interview with Nano d'Abo, daughter of a legendary Georgian General Giorgi Kvinitadze, Commander in Chief of the Georgian army during the war with Russia in 1921, taped by me on 17 July 1996 in Tbilisi.

It turned out that R. Duguet had never set foot in Georgia. His book about the country was inspired by his meeting with representatives of Georgian immigration in France. Details about military actions were obtained primarily from conversations with General G. Kvinitadze. As it turned out, both R. Duguet and G. Kvinitadze lived in a commune Chatou, suburb of Paris, and used to visit each other to discuss the events of 1921.

Identification and analysis of scattered sources made it possible to reconstruct a more or less complete biographical history of Raymond Duguet, who was one of the first authors to show the face of fanatic and brutal Russian Bolsheviks, and to reveal atrocities committed by them against own and neighbouring people, including the Georgians.